

НЕВЯДОМЫ АЛЕСЬ ЧАРВЯКОЎ

стаўніцкую семінарыю і здаў экзамен на народнага настаўніка. А. Чарвякоў таксама вытрымаў такі экзамен, але пазней, у 1915 г., скончыў яшчэ і Віленскі настаўніцкі інстытут.

Вядома, што “Маніхвэст Часовага рэвалюцыйнага работніча-сялянскага савецкага правіццальства Беларусі” 1 студзеня 1919 г. падпісаў яго старшыня Змітро Жылуновіч. Але мала хто ведае, што акрамя яго гэты вельмі важны дакумент падпісалі “сябры правіццальства: А. Мясников, С. Иванов, Алесь Чэръяк [Чарвякоў], И. Рейнгольд”.

Алесь Чарвякоў стаў камісарам асветы Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусь, а потым намеснікам камісара асветы Літоўска-Беларускай ССР. Яму давялося наладжваць культурна-асветніцкую работу не толькі на тэрыторыі Беларусі, але і Літвы. Дапамагаў у гэтым і мінулы вопыт настаўніка Троцкага павята Віленскай губерні.

Пры непасрэдным удзеле А. Чарвякова ўрад Літбела выдаў дэкрэты пра адкрыццё Віленскага народнага ўніверсітэта (10 сакавіка 1919 г.), абавязковае бясплатнае навучанне дзяцей і моладзі ва ўзросце ад 7 да 18 гадоў (24 сакавіка 1919 г.), стварэнне гісторыка-этнаграфічнага музея (25 сакавіка 1919 г.) і музея прыкладнага мастацтва (26 сакавіка 1919 г.).

На яго ініцыятыве пры Наркамаце асветы Літбела была заснавана археаграфічная камісія, якая кіравала цэнтральным кнігасховішчам, бібліятэкай, цэнтральным архівам і гісторыка-этнаграфічным музеем. У той час выдавалася шэсць газет: дзве на рускай, па адной на беларускай, літоўскай, польскай і яўрэйскай мовах.

Мала каму вядома, што з імем А. Чарвякова звязана аднаўленне дзейнасці Горы-Горацкага земляробчага інстытута. Так, 15 студзеня 1919 г., праз два тыдні пасля абвяшчэння ССРБ, аб’яднаны педагагічны савет Горацкага сельскагаспадарчага і Горацкага каморніцка-агранамічнага вучылішчаў звярнуўся з лістом у Прэзідыум Часовага рабоча-сялянскага ўрада Беларусі. У ім прапаноўвалася аднавіць у Горках на базе гэтых вучылішчаў сельскагаспадарчы інстытут з сельскагаспадарчым, культурна-тэхнічным, сельскагаспадарчага машынабудавання і лясным аддзяленнямі.

7 красавіка 1919 г. пры актыўным удзеле намесніка народнага камісара асветы Літбела А. Чарвякова Горы-Горацкі земляробчы інстытут быў адноўлены. Новай навучальнай установе выдзелілі сродкі ў суме 2 млн рублёў на рамонт абсталявання і ўтрыманне будынкаў.

Алесь Чарвякоў 17 гадоў знаходзіўся каля дзяржаўнай улады ў Савецкай Беларусі, а каля чатырох гадоў (1920 – 1924) сумяшчаў дзве дзяржаўныя пасады – старшыні ЦВК БССР і кіраўніка ўрада рэспублікі. З 1922 да 1937 г. ён быў членам Прэзідыума ЦВК СССР, а з 1923 г. – адным са старшын ЦВК Савецкага Саюза. Аляксандр Рыгоравіч Чарвякоў – сапраўдная гісторыя БССР, адзін з кіраўнікоў барацьбы за перамогу савецкай улады на Беларусі.

Яго біяграфія рэвалюцыянера і дзяржаўнага дзеяча добра вядома прадстаўнікам старэйшага пакалення нашай краіны, многім настаўнікам і выкладчыкам беларускай літаратуры нашых навучальных устаноў. Пра яго напісаны біяграфічная кніга, дзясяткі газетных і часопісных артыкулаў, выдадзены выбраныя артыкулы і прамоў Алеся Чарвякова.

У 1978 г. у выдавецтве “Беларусь” выйшла кніга беларускага гісторыка Уладзіміра Якутава “А. Г. Чарвяков. Страницы биографии”. Але што дзіўна: ва ўсёй кнізе ніводнага разу не сустракаецца слова *беларусізацыя*.

Мы спынімся на малавядомых старонках жыцця А. Чарвякова, найперш яго ролі ў правядзенні палітыкі беларусізацыі, прапагандзе беларускай мовы і літаратуры.

З усіх кіраўнікоў Савецкай Беларусі даваенага перыяду толькі Алесь Чарвякоў і Вільгельм Кнорын былі па прафесіі настаўнікамі. Што датычыцца В. Кнорына, то ён у 1910 г. скончыў на-

Алесь Рыгоравіч, займаючы самыя адказныя пасады ў Савецкай Беларусі, зрабіў шмат карыснага для развіцця беларускай навукі і культуры.

Адным з першых крокаў “усебеларускага староасты” – старшыні ЦВК ССРБ А. Чарвякова па разгортванні культурна-адраджэнскіх працэсаў быў заклік да землякоў вярнуцца ў родную Беларусь. Так, нашай рэспубліцы, якая стала на шлях новага жыцця, не хапала настаўнікаў, работнікаў культуры і асветы, навукоўцаў, літаратараў. Многія з іх у 1915 – 1920 гг. пакінулі Бацькаўшчыну. Менавіта з гэтай прычыны ЦВК Беларусі ў лютым 1921 г. звярнуўся да раскіданых вайной па розных рэгіёнах дзеячаў культуры:

“Ураджэнцы Беларусі: навукоўцы, літаратары, школьныя, дашкольныя работнікі, увогуле культурныя дзеячы!

Ваша вызваленая радзіма кліча вас да сябе. Яна прызывае вас прыкласці сваю руку, узброеную вопытам савецка-культурнай работы, да яе адраджэння. Мы не абяцаем пакуль спрыяльных умоў, лепшых, чым у цэнтры, пайкоў і больш высокіх ставак. Можна быць, вам прыдзецца ў першы час цяжка нястачу, нязручнасць, але працоўныя масы Беларусі не забудуць тых, хто пажадае стаць удзельнікам у іх вялікай творчасці, дапамагчы ім выкаваць светлы меч іх новай культуры. Не сарожцеся тым, хто недастаткова валодае беларускай мовай, тут сярод беларускага сялянства вы ўспомніце гэту мову вашага дзяцінства і навучыцеся ёй, калі ў вас будзе да гэтага жаданне” [1, с. 132 – 133].

Істотную дапамогу А. Чарвякову ў гэты час аказаў наркам асветы РСФСР А. Луначарскі. Па яго ініцыятыве СНК РСФСР прыняў спецыяльны дэкрэт, на падставе якога “культурнікі-беларусы” адкамандзіроўваліся на радзіму. Сярод іх былі нават настаўнікі, якія знаходзіліся ў арміі і займалі пасады ніжэйшых за ротнага камандзіра.

У выніку да канца 1921 г. каля 300 чалавек, сярод якіх былі беларусы, палякі, яўрэі, вярнуліся на бацькаўшчыну для правядзення культурнай работы і выкладання ў Беларускай дзяржаўным універсітэце.

Адным з клопатаў старшыні ЦВК і СНК ССРБ А. Чарвякова было забеспячэнне навучальных устаноў рэспублікі кнігамі, падручнікамі, слоўнікамі на беларускай мове. Менавіта ў той час пачалася работа па стварэнні і выпуску вучэбнай і навукова-папулярнай літаратуры на роднай мове. У 1921 г. ЦВК Беларусі асігнаваў на выдачу прэмій складальнікам найлепшых падручнікаў 5 млн рублёў, а таксама выдаткаваў у распараджэнне Народнага камісарыята асветы 2 млн рублёў на выдачу субсідый літаратарам і навукоўцам, якія выкарыстоўвалі ў працы мовы рэспублікі і адчувалі недахоп матэрыяльных сродкаў.

З 1 снежня 1920 г. да 1 снежня 1921 г. было надрукавана пяць падручнікаў на беларускай мове агульным тыражом 79 тыс. экзэмпляраў. Ужо да сярэдзіны 1922 г. па ўсёй тэрыторыі ССРБ размеркавалі каля 150 тыс. беларускіх кніг. Сярод іх такія каштоўныя выданні, як “разрадная азбука”, “Роднае Слова”, “Праваніс беларускае мовы” Я. Лёсіка, “Граматыка для школ” Б. Тарашкевіча, “Лемантар” С. Некрашэвіча (упершыню надрукаваны ў Берліне) і шмат іншых.

Значнай з’явай грамадскага жыцця і нацыянальных адносін у рэспубліцы 1920-х гг. было правядзенне беларусізацыі, якая адлюстроўвала палітыку нацыянальна-дзяржаўнага і нацыянальна-культурнага будаўніцтва, што ажыццяўлялася на беларускай аснове.

Аўтарытэтны беларускі вучоны-гісторык Р. Платонаў адзначаў, што вялікую працу па беларусізацыі вялі вядомыя дзяржаўныя, партыйныя і грамадскія дзеячы: старшыня СНК БССР М. Галадзед, пісьменнік З. Жылуновіч, старшыня Інстытута беларускай культуры гісторык У. Ігнатаўскі, наркам асветы БССР А. Баліцкі, сакратары ЦВК БССР, старшыні Нацкамісіі Д. Чарнушэвіч, А. Хацкевіч, супрацоўнікі Інстытута беларускай культуры С. Некрашэвіч, Я. Лёсік, В. Ластоўскі, А. Смоліч, М. Байкоў і інш. Але першым у гэтым спісе ён паставіў старшыню ЦВК БССР А. Чарвякова [2, с. 8]. Гэта, на мой погляд, вельмі справядліва.

Калі У. Ігнатаўскага і А. Баліцкага можна лічыць “бацькамі беларусізацыі”, то А. Чарвякоў, безумоўна, быў яе “маторам”.

Вялікае значэнне для канцэптуальнага фарміравання палітыкі беларусізацыі меў даклад “Нацыянальныя моманты ў дзяржаўным і партыйным будаўніцтве” А. Чарвякова і яго абмеркаванне на XII Усебеларускай партыйнай канферэнцыі [VII з’езд КП(б)Б, 20 – 26 сакавіка 1923 г.].

З поўным тэкстам дакумента
можна азнаёміцца ў бібліятэцы